

Przedbórz na mapie Ferdynanda Naxa (Paweł Zioba)

14.03.2011.

Ferdynand Nax (1735-1810) urodził się w Gdańsku. Był człowiekiem blisko związanym z obozem reformatorskim, któremu przewodził król Stanisław August Poniatowski. Ferdynand Nax popierał rozwój krajowej gospodarki, ekonomii i infrastruktury. Dlatego też jako architekt (jego dziełem jest np. pałac w Szczekocinach) i zwolennik usprawnienia sprawności polskich rzek został skierowany w latach 1775-1776, przez Radę Nieustającą, do prac nad zbadaniem możliwości poprawy nawigacji kanałem Pilicy i Warty. Nax zajmował się też pracami związanymi z poprawą sprawności Pilicy. Udało się nawet oczyścić koryto rzeki na odcinku od Przedborza do Skotnik. Prace jednak zostały przerwane ze względu na brak środków finansowych. W związku z prowadzonymi przez Naxa robotami wodnymi na Pilicy powstała mapa "Bieg Pilicy od Przedborza do ujścia". Mapa powstała w roku 1776, ma wymiary ok. 50 cm szerokości na ponad 3 metry długości. Jak sugeruje tytuł, mapa zaczyna się od Przedborza. Naniesiono na nią miasto wraz z okolicą. Nie jest mapą dokładną, ale korzystając z ilustracji królewskich Przedborza z roku 1765 i 1789 możemy do niej dokładnie ją opisać.

Numerem 1 oznaczamy kościół (budynek z czerwonym krzyżem). Numer 2 to oczywiście Rynek, wokół którego zaznaczono dookoła głąb zabudowę. Miasteczko zdaje się być przyklejone swoją zabudową do rzeki. Ciekawostką jest to, iż Pilica rozwidla się i plynąc dwoma korytami, by na wysokości zamku (nr 3) znów się połączyła. Królewski zamek w tamtych latach znajdował się już w stanie ruiny. Numerem 4 oznaczamy budynek opisany w ilustracji z 1789 roku jako austeryja - czyli zajazd, karczma. Wedle opisu lustracyjnego, była ona największą karczmą w Przedborzu. Posiadała mury kominy. Dla podróżnych znajdowały się w niej małe pokoiki. Mieściły się też w niej dwa mieszkania, usytuowane naprzeciw siebie.

Nad rozwidloną rzeką połączony był most (nr 5), który z pozwolenia Przewietnej Komisji Edukacyjnej nowo, porządnie, wygodno i bezpiecznie dla przejeżdżających wystawiony z dużym kosztem.* Komisja Edukacji Narodowej zdecydowała o moście w Przedborzu jako zwierzchniczka Akademii Krakowskiej. Na rzecz Akademii wóła nie przeznaczone było mostowe pobierane w Przedborzu. Xsawera Sadowska (nr 6), jak sama nazwa wskazuje, należała do miejscowego plebana. O staw ten w latach 30-tych XVII wieku proboszcz miejscowej parafii toczył spór ze starostą. Nad stawem tym stał też młyn zwany Ligonowskim - jednak w latach, kiedy mapa ta powstała, nie został po nim już żaden ład. O samym stawie z ilustracji z roku 1789 dowiadujemy się, że był zarówno łąką. Naprzeciw stawu, po drugiej stronie rzeki, znajdował się folwark na Woli Przedborskiej, o którym w ilustracji czytamy:

Jest dworek niedawno wystawiony, do którego wchodzić po prawej ręce pokoiów jest 2, komnatka i spiżarnia. Na drugiej stronie izba czeladna, pokoiów 2, w środku kuchnia z kominem wymurowanym (...). Na przeciwko tego gospodarski folwark, do którego wchodzić jest izdebka z kominkami mieszkalną. Na drugiej stronie przez sien piekarnia z kominkami na schowanie czeladnie. Ten budynek całkiem stary. W tyle tego mieszkalnego dworku piwniczka drzewiana, od tej piwniczki idąc spichlerz na zboża gontem pokryty. Przy tym spichlerzu chlewików 2 na drób. Dalej stajnie, wozownia i chlewy na bydło w okół wystawione. Za temi oborami gumno, w którym stodoła 3, jedna o 2 bojowiskach, druga o jednym z spichlerzem w jednym zapolu, trzecia, także o jednym, z komorą na plewy. Te stodoły wszystkie dobre, nowo wystawione, z oparkaniem i zamknięciem tegoż gumna, jako też całego podwórca.*

Nad rzeką (nr 8) widzimy młyn zwany Ceglany lub też Cegielnia. Posiada on dwa koła jednak często on wakuje i długo.* Powodem takiego stanu rzeczy były częste powodzie. Młyn ten często nie mieli podczas suszy, ponieważ powodzie niszczyły tam, która spłótła wodę potrzebną do napędzania koła młyna. Było to powodem do obniżenia młynarzowi podatku z 60 na 50 groszy. Młynarz zobowiązany był do hodowania dwóch wieprzów. Do

młyna należało też kilka łanów pola i łąk. W pobliżu młyna znajduje się Cegielnia, od której zapewne nosi nazwę ulica w tamtej części Przedborza.

Na mapie naniesiona jest struga lub też mała rzeczka - między Pilicą a Widomą. Tak więc zapewne Lange w latach 20-tych XIX wieku nie wybudował kanału prowadzącego do fabryki, a jedynie poszerzył i pogłębił istniejący już ciek wodny.

Źródła:

1) "Dekanat konecki", ks. Jan Wiśniewski,

2) "Lustracja woj. sandomierskiego 1789 r.", tom 1. Paweł Zioba Autor jest członkiem Towarzystwa Miłośników Przedborza